
 <p style="text-align: center;">राज्य कुटुंब कल्याण कार्यालय, पुणे महाराष्ट्र राज्य</p>		
अतिरिक्त संचालक दूरध्वनी क्रमांक (वै) - कार्यालय दूरध्वनी क्र -	२६०५८९९६ (वै) २६०५८७३९ (का) २६०५८९३९ (का) २३६०५८४७६	अतिरिक्त संचालक, आरोग्य सेवा, कुटुंब कल्याण, माताबाल संगोपन व शालेय आरोग्य, कुटुंब कल्याण भवन, राजाबहादूर मिलरोड, रेल्वे स्टेशनच्या मागे, पुणे ४११ ००१ Email ID : spm.pune1@gmail.com
आरोग्य सेवा		जा.क्र. राकुकका/बाल आरोग्य/कक्ष १५क/ मार्गदर्शक सूचना / /२०२१ /3e22y-31e दिनांक- 23/3/2029

प्रति,

जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद..... सर्व
जिल्हा शल्य चिकित्सक, सामान्य रुग्णालय.....सर्व
वैद्यकीय आरोग्य अधिकारी, महानगरपालिका....सर्व
कार्यकारी आरोग्य अधिकारी, बृहन्मुंबई महानगरपालिका

विषय - SAANS - Social Awareness & Action To Neutralize Pneumonia

Successfully कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्याबाबत....

• प्रस्तावना :

मागील काही वर्षात, देशात ५ वर्षाखालील बालमृत्यु दर हा दर हजारी जिवंत बालकांच्या पाठीमागे ७४ वरून ३७ वर आलेला आहे. असे असले तरीही परिणामकारक उपचार व लस उपलब्ध असूनही बालकांमध्ये होणाऱ्या न्युमोनिया ह्या गंभीर समस्येला तोंड द्यावे लागत आहे.

बालकांमध्ये होणाऱ्या न्युमोनियाची आकडेवारी पाहिली असता दर वर्षी भारतात १.४० लक्ष पाच वर्षाखालील बालमृत्यु हे न्युमोनियाने होतात. एकुण बालमृत्युच्या संख्येमध्ये १५ टक्के बालमृत्यु हे न्युमोनियामुळे होतात. तसेच सन २०२१-२२ मध्ये राज्यात बाल मृत्यू अन्वेषण अहवालाचा अभ्यास केला असता ५ % बालमृत्यू हे न्युमोनियामुळे व ९ % बालमृत्यू हे जंतुसंसर्गामुळे झाल्याचे निदर्शनास आलेले आहे. या गंभीर आजाराची व्याप्ती लक्षात घेतली असता केंद्र शासनाच्या आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने न्युमोनियापासून बचाव, प्रतिबंध व उपचार करण्यासाठी (PPT Approach)

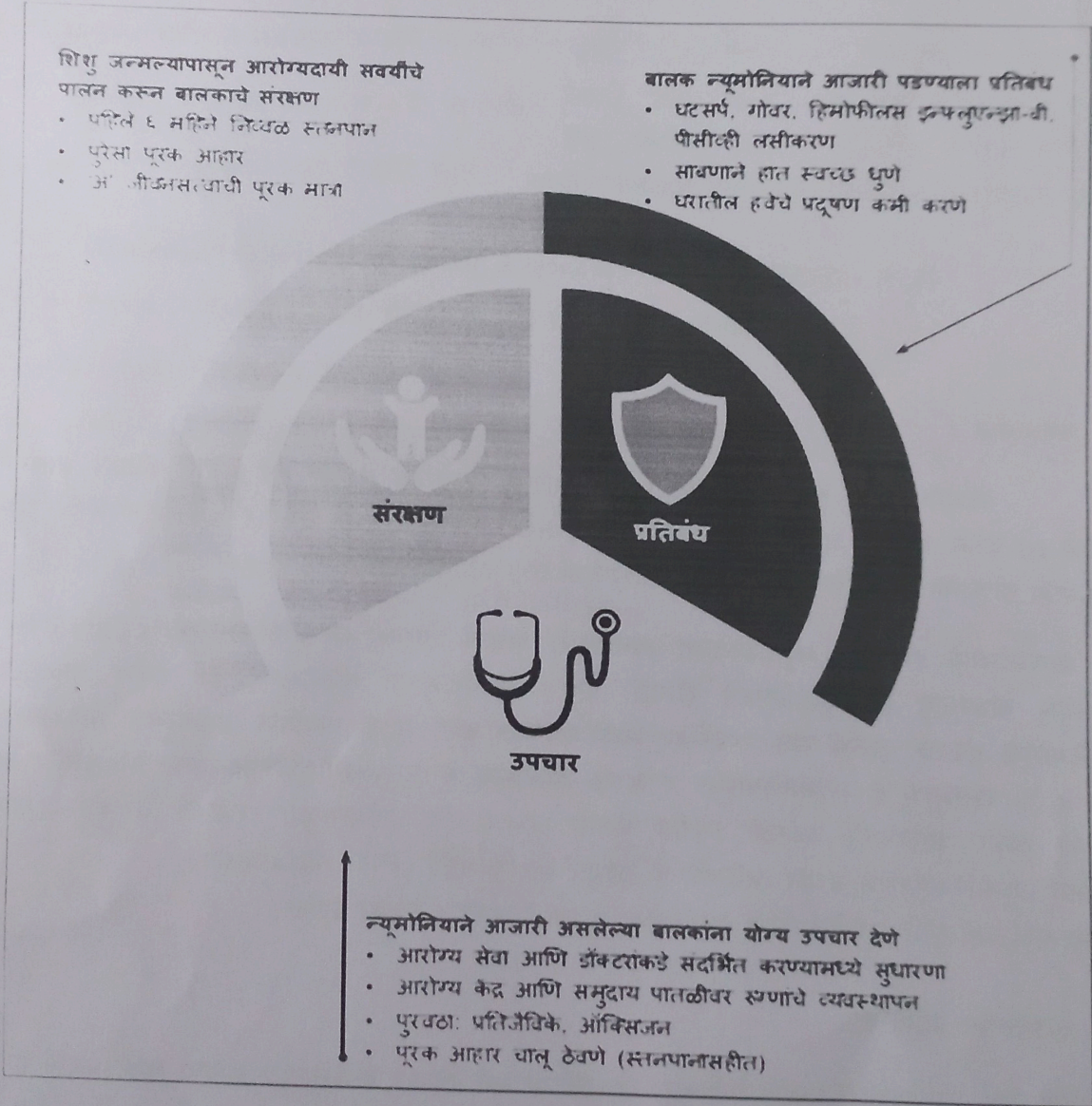
SAANS कार्यक्रमांतर्गत खालीलप्रमाणे मार्गदर्शक सूचना विकसित केल्या आहेत.

• कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट :

पाच वर्षाखालील बाल मृत्यूचे प्रमाण विशेषतः न्युमोनिया मुळे होणारे बालमृत्यूचे प्रमाण कमी करणे हे या कार्यक्रमाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे.

पीपीटी अॅप्रोच पद्धती : (Protect, Prevent & Treatment Approach)

न्यूमोनियाची समस्या व्यापक स्तरावर हाताळण्यासाठी संरक्षण, प्रतिबंध आणि उपचाराच्या पद्धतीमुळे महत्वाचे हस्तक्षेप करता येतात. संरक्षण (प्रोटेक्ट), प्रतिबंध (प्रिव्हेंट) आणि उपचार (ट्रीट) म्हणजेच पीपीटी हस्तक्षेपांची पुरेशा प्रमाणात आणि सुयोग्य अंमलबजावणी झाली तर न्युमोनियामुळे होणारे मृत्यू बहुतांशी टाळता येतात. न्युमोनियाच्या हाताळणीसाठी संरक्षण, प्रतिबंध आणि उपचारांचा ढाचा खालीलप्रमाणे आहे.



अ. क्र.	कार्यक्रमाचे नाव	पीपीटी अॅप्रोच या त्रिसूत्रीशी असलेला संबंध
1.	Infant & Young Child Feeding Program	Protect
2.	Vitamin A Supplementation	Protect
3.	Universal Immunization Program / Mission Indradhanush	Prevent
4.	Poshan Abhiyan (National NutriMission Mission)	Protect & Treat
5.	Mother's Absolute Affection Program	Protect & Treat
6.	Home-based Newborn Care	Protect, Prevent & Treat
7.	Home-based Care For Young Child	Protect, Prevent & Treat
8.	Facility-based Integrated Management of Neonatal & Childhood Illness (F-IMNCI)	Protect, Prevent & Treat
9.	Facility-based Newborn Care	Treat
10.	Health & Wellness Center	Prevent
11.	RBSK identification and management of birth defects.	Prevent

न्यूमोनिया चे व्यवस्थापन

न्यूमोनियाचे व्यवस्थापन करण्यासाठी बालकांस २ वयोगटांत विभागले गेले आहे.

- नवजात बालक (० - ५९ दिवस)
- बालक (२ - ५९ महिने)

वयोगटानुसार बालकांमध्ये लक्षणे हि वेगळी असल्याकारणाने त्यानुसार उपचार करण्यात येतात. त्यासाठी पुढील मार्गदर्शक सूचनांचा वापर करण्यात यावा.

नवजात बालकातील न्यूमोनिया चे व्यवस्थापन (० - ५९ दिवस)

बाळाच्या दुस-या महिन्यात होणा-या मृत्युमागे न्यूमोनिया हे मुख्य कारण आहे. नवजात बालकांमध्ये जंतुसंसर्ग, मेनिन्जाईटीस व न्यूमोनिया या ३ आजारांमध्ये अचुक निदान करणे अवघड असते. या तीनही आजारांची उपचार पध्दत ही जवळपास सारख्या प्रमाणात आहे. त्यामुळे या तीनही आजारांचा Possible Serious Bacterial Infections (PSBI) या अंतर्गत समावेश केला आहे.

लक्षणे -

- मातेचे दुध ओढता न येणे किंवा
- आकडी येणे किंवा

- श्वासोच्छ्वास वेगाने होणे (दर मिनिटाला ६० किंवा त्यापेक्षा जास्त)
- छाती अधिक खोलवर आत ओढली जाणे किंवा
- काखेतील तापमान ३७.५ अंश सेल्सीयस पेक्षा अधिक असणे (अंग गरम लागणे) किंवा
- काखेतील तापमान ३६.५ अंश सेल्सीयस पेक्षा कमी असणे (अंग थंड लागणे) किंवा
- उत्तेजना दिल्यावरच हालचाल होणे किंवा हालचाल अजिबात न होणे

बालकातील न्युमोनिया चे व्यवस्थापन (२ ते ५९ महिने) -

धोक्याची लक्षणे	वर्गीकरण
<ul style="list-style-type: none"> • मातेचे दुध ओढता न येणे किंवा • आकडी येणे किंवा • उत्तेजना दिल्यावरच हालचाल होणे किंवा हालचाल अजिबात न होणे 	गंभीर न्युमोनिया किंवा अतिगंभीर आजार
<p>जलद श्वास गती</p> <ul style="list-style-type: none"> • २ ते ११ महिने > ५० / प्रति मिनिट किंवा त्यापेक्षा जास्त • १२ ते ५९ महिने > ४० / प्रति मिनिट किंवा त्यापेक्षा जास्त 	न्युमोनिया
गंभीर न्युमोनिया किंवा न्युमोनिया संबंधी एकही लक्षण न दिसणे	न्युमोनिया नाही/ खोकला किंवा सर्दी

न्युमोनियाचे प्रभावी व परिणामकारक व्यवस्थापन करण्यासाठी खालील बाबींवर भर देण्यात यावा.

१. प्रारंभिक निदान करणे
२. जिवाणुजन्य न्युमोनियासाठी योग्य प्रतिजैविकांचा वापर करणे
३. पुर्व संदर्भित उपचार करून गंभीर स्वरूपाचा न्युमोनिया असल्यास तत्पर संदर्भ सेवा देणे
४. न्युमोनिया संबंधित होणा-या बाल मृत्युंमध्ये Hypoxia (शरिरामध्ये ऑक्सिजनचे प्रमाण कमी होणे) या कारणामुळे बालकास जीव गमवावा लागतो. हे टाळण्यासाठी आरोग्य संस्थेत योग्य व प्रभावी पध्दतीने ऑक्सिजन देणे.
५. ज्या बालकांना न्युमोनिया नाही व ज्यांना प्रतिजैविकांद्वारे उपचार करण्याची गरज नाही परंतु त्यांना साध्या उपचारामुळे लाभ होऊ शकतो अशा बालकांना ओळखणे

वयोगटानुसार उपचाराचे वर्गीकरण



० ते ५९ दिवस

- सामाजिक स्तरावरील व्यवस्थापन
- आरोग्यसंस्था स्तरावरील व्यवस्थापन

२ ते ५९ महिने

- सामाजिक स्तरावरील व्यवस्थापन
- आरोग्यसंस्था स्तरावरील व्यवस्थापन

❖ दोन्ही स्तरावरील व्यवस्थापन करण्यासाठी सोबत दिलेल्या TREATMENT PROTOCOL (प्रपत्र २) चा वापर करण्यात यावा

०-५९ दिवस वयोगटातील जंतुसंसर्गग्रस्त (PSBI) नवजात बालकांची विविध स्तरावरील उपाययोजना

आशा	आरोग्य सेविका	सामुदायिक आरोग्य अधिकारी	वैद्यकिय अधिकारी
आशा मार्फत निदान करून संदर्भ सेवा देण्यात यावी.	<p>सामाजिक व बाह्य रुग्णस्तर</p> <ul style="list-style-type: none"> • अॅम्पॅक्सीसीलीन व जॅंटामायसीन चा संदर्भ पूर्व डोस देऊन संदर्भीत करणे • संदर्भीत करणे शक्य नसल्यास अॅम्पॅक्सीसीलीन व जॅंटामायसीन या औषधांच्या सहाय्याने व्यवस्थापन करावे. 	<p>बाह्यरुग्ण स्तर</p> <ul style="list-style-type: none"> • अॅम्पॅक्सीसीलीन व जॅंटामायसीन चा संदर्भ पूर्व डोस देऊन संदर्भीत करणे • संदर्भीत करणे शक्य नसल्यास अॅम्पॅक्सीसीलीन व जॅंटामायसीन या औषधांच्या सहाय्याने व्यवस्थापन करावे. 	<p>बाह्य रुग्ण स्तर</p> <ul style="list-style-type: none"> • अॅम्पॅक्सीसीलीन व जॅंटामायसीन चा संदर्भ पूर्व डोस देऊन संदर्भीत करणे • संदर्भीत करणे शक्य नसल्यास अॅम्पॅक्सीसीलीन व जॅंटामायसीन या औषधांच्या सहाय्याने व्यवस्थापन करावे

२ ते ५९ महिने वयोगटातील खोकला आणि / श्वास घेण्यास जास होत असलेल्या बालकांची विविध स्तरावरील
उपाययोजना

प्रकार	आशा	आरोग्य सेविका	सामुदायिक आरोग्य अधिकारी	वैद्यकीय अधिकारी
तीव्र न्यूमोनिया / अती तीव्र आजार	संदर्भित करण्यापूर्वी अॅम्पॅक्सीसीलीनचा डोस देऊन संदर्भित करावे.	संदर्भित करण्यापूर्वी अॅम्पॅक्सीसीलीन व जॅंटामायसिन चा डोस देऊन संदर्भित करावे.	संदर्भित करण्यापूर्वी अॅम्पॅक्सीसीलीन व जॅंटामायसिन चा डोस देऊन संदर्भित करावे.	बालकास आरोग्य संस्थेत दाखल करून उपचार करावेत.
न्यूमोनिया	संदर्भित करण्यापूर्वी अॅम्पॅक्सीसीलीनचा डोस देऊन संदर्भित करावे.	अॅम्पॅक्सीसीलीन औषधीच्या सहायाने उपचार करावेत.	अॅम्पॅक्सीसीलीन औषधीच्या सहायाने उपचार करावेत.	अॅम्पॅक्सीसीलीन औषधीच्या सहायाने उपचार करावेत.
न्यूमोनिया नाही खोकला / सर्दी	गृहस्तरावरील सामान्य काळजी घेण्यात यावी.	गृहस्तरावरील सामान्य काळजी घेण्यात यावी.	गृहस्तरावरील सामान्य काळजी घेण्यात यावी.	गृहस्तरावरील सामान्य काळजी घेण्यात यावी.

प्रशिक्षण :

- **Skill Station:** प्रशिक्षण हेतूकरिता जिल्हा स्तरीय स्किल स्टेशन HTT / DTT येथे स्थापन करण्यात यावे.
- SAANS कार्यक्रमांतर्गत राज्यस्तरीय प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण पूर्ण झाले असून आपल्या जिल्ह्यातील जिल्हास्तरीय प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण, जिल्हास्तरीय सामान्य प्रशिक्षण व तालुकास्तरीय प्रशिक्षण पूर्ण करण्यात यावे.
- जिल्ह्यातील वैद्यकीय अधिकारी, सामुदायिक आरोग्य अधिकारी, स्टाफ नर्स, आरोग्य सेविका, यांचे प्रशिक्षण पूर्ण करण्यात यावे.
- जिल्हा स्तरीय स्किल स्टेशन स्थापन करण्या करिता लागणाऱ्या सर्व उपकरणांची खरेदी करण्यात यावी.

Sr.No.	Name of Equipment	Quantity
1	Pediatric Mannequins	4
2	Nebulizers	4
3	Salbutamol MDI inhalers with spacer	4
4	Pulse Oximeters (Hand held)	4
5	Oxygen Cylinder	2
6	Oxygen Concentrator	2
7	Oxygen hood	4
8	Nasal Prongs	4
9	Suction Catheters	4

औषधी साठा :

खालील प्रमाणे औषधी साठ्याच्या उपलब्धतेची सुनिश्चिती करण्यात यावी.

आशा स्तर - सिरप Amoxicillin, डिस्पर्सिबल टॅबलेट Amoxicillin

एएनएम / सीएचओ स्तर - सिरप Amoxicillin, डिस्पर्सिबल टॅबलेट Amoxicillin, Inj. Gentamycin

आरोग्य संस्था स्तर - सिरप Amoxicillin, डिस्पर्सिबल टॅबलेट Amoxicillin, Inj. Gentamycin, Inj. Ampicillin, Inj. Cefotaxim, Inj. Amikacin, MDI - Salbutamol.

- वार्षिक औषधी साठ्याची आवश्यकता याकरिता प्रपत्र २ चा वापर करण्यात यावा.
- जिल्ह्याची वार्षिक साठ्याची मागणी हि राज्यस्तरावर करण्यात यावी.
- औषध निर्माण अधिकार्यासोबत समन्वय साधून कार्यक्षेत्रा अंतर्गत डिस्पर्सिबल टॅबलेट / सिरप Amoxicillin व इंजेक्शनद्वारे Gentamycin औषधीचा पुरवठा झाल्याची वेळोवेळी खात्री करावी

उपचारासाठी लागणारी उपकरणे :

- जिल्ह्यातील प्रत्येक प्राथमिक आरोग्य केंद्र, आरोग्य वर्धिनी केंद्र, उप जिल्हा रुग्णालय, जिल्हा रुग्णालय येथे ऑक्सिजन सिलिंडर, हॅन्ड हेल्ड पल्स ऑक्सिमिटर व नेब्युलायझर असल्याची सुनिश्चिती करण्यात यावी.

कार्यक्रमाची प्रसिद्धी :

- जिल्ह्यातील प्राथमिक आरोग्य केंद्र, उप जिल्हा रुग्णालय तसेच जिल्हा रुग्णालयातील बाह्य रुग्ण व आंतर रुग्ण विभागात न्यूमोनिया विषयक Treatment Protocol दर्शनी भागेत प्रदर्शित करण्यात यावेत
- दर वर्षी १२ नोव्हेंबर या रोजी जागतिक न्यूमोनिया दिवस म्हणून साजरा करण्यात यावा. या दिवशी विविध न्यूमोनिया विषयक उपक्रमांचे नियोजन सामाजिक व आरोग्य संस्था स्तरावर करण्यात यावे करण्यात यावे.

सनियंत्रण व मूल्यमापन :

- जिल्हा स्तर, तालुका स्तर व प्राथमिक आरोग्य केंद्र स्तर या तीनही स्तरावर SAANS कार्यक्रमाचा आढावा घेण्यात यावा.
- या कार्यक्रमाचे नोडल अधिकारी म्हणून जिल्हा प्रजनन व बाल आरोग्य अधिकारी यांनी कामकाज पाहावे.
- जिल्हास्तरावर मासिक सभेत बाल मृत्यू अन्वेषणाच्या आढावा दरम्यान न्यूमोनिया मुळे झालेल्या बालमृत्यूंचे मूल्यमापन करण्यात यावे.
- आपल्या जिल्ह्यातील जिल्हास्तरीय प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण, जिल्हास्तरीय सामान्य प्रशिक्षण व तालुकास्तरीय प्रशिक्षण पूर्ण झाल्याची खात्री करण्यात यावी.

- खालील तक्त्यात नमूद केलेल्या निर्देशांकाची माहिती हि एचएमआयएस प्रणालीवर नियमितपणे अद्ययावत करण्या बाबत M & E Officer यांना सूचना देण्यात याव्यात. तसेच निर्देशांक क्रमांक १९.१ ची माहिती नियमितपणे अद्ययावत करण्या बाबत Pharmacy Officer यांना सूचना देण्यात याव्यात

SAANS कार्यक्रमांतर्गत HMIS प्रणालीवरील महत्वाचे निर्देशांक

Indicator Number	Indicator
10.1	Number of cases in childhood diseases - Pneumonia
10.13	Children admitted with upper respiratory infections
16.3.1	Number of infant deaths (1-12 months) due to Pneumonia
	Pneumonia in children (0-5 years of age)
	Sepsis in children (0-5 years of age)
16.4.1	Number of child deaths (1-5 years) due to Pneumonia
19.1	Pediatric Antibiotics (Amoxicillin and Injectable Gentamicin)
	1. Balance from previous month
	2. Stocks received
	3. Unusable Stock
	4. Stock Distributed
	5.Total Stock

SAANS कार्यक्रमांतर्गत दर महा अहवाल महत्वाचे निर्देशांक

Particular	Indicator
Incidence of Pneumonia	Children having Pneumonia
	Children having Severe Pneumonia
Service Delivery (Treatment & Diagnostics)	Children (0-59 months) with pneumonia receiving Amoxicillin (OPD)
	Children (0-59 months) with severe Pneumonia receiving Inj. Gentamycin & Ampicillin (IPD)
	Pneumonia cases (0-59 months) where SpO2 was measured using pulse oximeter
	Severe Pneumonia / hypoxemic cases receiving oxygen
Logistics & Stock Position	Health facilities having functional oxygen
	Health facilities with functional pulse oximeters
	Health facilities having Amoxicillin DT & Suspension
	Health facilities having Inj. Gentamicin & Ampicillin

आशांकरिता सूचना :

- HBNC / HBYC च्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार प्रत्येक आशाकडे संदर्भित करण्यापूर्वी डोस देण्याकरिता सिरप अमॉक्सिसिलीन व अमॉक्सिसिलीन ची डिस्पर्सिबल गोळी, Stop Watch, 1 ml Syringe असल्याची खात्री करण्यात यावी.
- आशांनी एचबीएनसी व एचबीवायसी कार्यक्रमांतर्गत नियोजित गृहभेटी देऊन न्युमोनियाचे निदान व प्रतिबंध करण्याविषयी कुटुंबियांचे समुपदेशन करण्यात यावे. प्रमुख संदेश देण्यासाठी एमसीपी कार्डचा वापर करण्यात यावा.
- गृहभेटी दरम्यान आढळून आलेल्या जंतूसंसर्गग्रस्त बालकांना पुढील उपचारासाठी आरोग्य सहायिका / वैद्यकीय अधिकारी यांच्या कडे संदर्भित करण्यात यावे.
- संदर्भित करण्यापूर्वी व संदर्भित करतांना प्रवासादरम्यान नवजात बालकास उबदार कसे ठेवावे व निव्वळ स्तनपान देण्याबाबत मातेस / काळजीवाहकास मार्गदर्शन करण्यात यावे.
- आशांनी आजारी बालकांचा पाठपुरावा करून अँटीबायोटिक औषधी सांगितल्या प्रमाणे घेतले गेल्याची खात्री करावी.
- गावातील ५ वर्षाखालील बालकांची यादी तयार करण्यात यावी. ज्यामध्ये अंगणवाडी केंद्र, खाजगी स्वरूपात चालविण्यात येणारी नर्सरी, मदरसा इ. ठिकाणी जाणा-या बालकांचा देखील समावेश करण्यात यावा. व्हीएचएसएनडी मध्ये बालकांचा सहभाग वाढविण्यास मदत करावी.

एएनएम करीता सूचना

- गंभीर आजारी बालकांना प्री रेफरल डोस देऊन उच्चस्तरीय आरोग्य संस्थेत संदर्भित करण्यात यावे.
- आरोग्य संस्थेतील वैद्यकीय अधिकारी यांना नवजात बालकांच्या आरोग्यस्थिती विषयी तात्काळ कळविण्यात यावे.
- उपचार दिले गेल्याची नोंद ट्रीटमेंट कार्डवर करण्यात यावी.
- ट्रीटमेंट कार्डची काऊंटर स्लीप गोळा करण्यात यावी तसेच तालुकास्तरावर एकत्रिकरण करण्यात यावे.
- उपचार करण्याकरिता या पत्रासोबत जोडलेल्या प्रपत्र ४ व प्रपत्र ४ अ चा वापर करण्यात यावा.

अहवाल सादरीकरण :

- सोबत दिलेल्या Reporting Format मध्ये दर महा १० तारखेच्या आत spm.pune1@gmail.com या इमेल आयडी वर पाठविण्यात यावा.
- अहवाल पाठवताना DHO Side व CS Side चा वेगवेगळा अहवाल न पाठवता संपूर्ण जिल्ह्याचा एकत्रित अहवाल पाठविण्यात यावा.
- अहवाल पाठविण्याची जबाबदारी सार्वजनिक आरोग्य परिचारिका, जिल्हा परिषद यांची राहिल.

तरी उपरोक्त सूचनांनुसार SAANS कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्यात यावी.

अतिरिक्त संचालक, आरोग्य सेवा,

कुटुंब कल्याण माताबाल संगोपन व शालेय आरोग्य पुणे

प्रपत्र १ - ० ते ५९ दिवसांच्या अर्भकांमधील न्यूमोनिया/गंभीर जंतूसंसर्गाची (PSBI) समुदाय/बाह्यरुग्ण
स्तरावर उपाययोजना

प्रपत्र २ - २ ते ५९ महिने वयोगटातील न्यूमोनियासाठी समुदाय स्तरावर उपाययोजना

प्रपत्र ३ - २ ते ५९ महिने वयोगटातील तीव्र न्यूमोनियासाठी आरोग्य संस्था स्तरावर उपाययोजना

प्रपत्र ४ - आरोग्य सेविकेने नवजात आजारी बालकांमधील सेप्सीस रोगाच्या करावयाच्या व्यवस्थापनाच्या
पायऱ्या (० ते ५९ दिवस व २ ते ५९ महिने)

प्रपत्र ४ अ - आरोग्य सेविकेकरिता ट्रीटमेंट कार्ड

प्रपत्र ५ - Case Recording Form

प्रपत्र ६ - Dosage of Drugs used for ARI.

प्रपत्र ७ - Monitoring Check List for In-patients.

प्रपत्र ८ - वार्षिक औषधी साठ्याचे मोजमाप तक्ता

प्रपत्र ९ - Supervisory Checklist for Household & Facility (HWC, PHC, CHC, DH)

प्रपत्र १० - माता व बाल संरक्षण कार्डाचा नमुना

प्रपत्र ११ - मासिक अहवालाचा विहित नमुना